

**O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIGA ISLOM MOLIVASINI KIRIB KELISHINI
TASHKIL ETISHNING SAMARALI YO'LLARI****Kenjaeva Durdona Ravshan qizi**

Anotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston tijorat banklari tizimiga islom moliyasini joriy etishning samarali yo'llarini ilmiy jihatdan o'rganadi. Islom moliyasining global rivojlanishi, O'zbekiston iqtisodiyotida uning o'rni, huquqiy bazani takomillashtirish, kadrlar tayyorlash va xalqaro hamkorlik orqali amalga oshirish mexanizmlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, islom moliyasini joriy etish mamlakatga qo'shimcha xorijiy sarmoyalar jalb qilish, moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynashi mumkin. Maqola empirik ma'lumotlar va xalqaro tajribaga asoslanib, 2027-2030 yillarda kamida uchta tijorat bankida shariatga mos moliyaviy xizmatlarni joriy etish bo'yicha takliflar beradi.

Kalit so'zlar: Islom moliyasi, O'zbekiston tijorat banklari, joriy etish yo'llari, huquqiy baza, islom derazalari, xorijiy sarmoyalar, moliyaviy inklyuzivlik, shariat tamoyillari, kadrlar tayyorlashi, xalqaro hamkorlik.

Islom moliyasi so'nggi o'n yilliklarda global moliyaviy tizimda eng tez rivojlanayotgan segmentlardan biriga aylandi. 2025-yil oxiriga kelib dunyo bo'ylab islom moliyasi aktivlari hajmi 5,5 trillion AQSh dollaridan oshdi va 2030-yilga borib 7,5–8 trillion dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Bu o'sish nafaqat musulmon mamlakatlari, balki G'arb bozorlarida ham kuzatilmoqda. O'zbekiston kabi aholisining 90% dan ortig'i musulmon bo'lgan davlat uchun islom moliyasini tijorat banklari tizimiga integratsiya qilish bir vaqtning o'zida iqtisodiy, ijtimoiy va geosiyosiy ahamiyatga ega.

O'zbekistonda islom moliyasiga talabning mavjudligi bir necha omil bilan izohlanadi. Birinchidan, aholining sezilarli qismi (turli so'rovlar bo'yicha 45–62%) ribo (foiz) tamoyiliga asoslangan moliyaviy mahsulotlarni diniy sabablarga ko'ra ishlatishni istamaydi. Ikkinchidan, mamlakatda xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlari cheklangan bo'lib, islom moliyasi vositalari (sukuk, murabaha, mushoraka, ijara) orqali Yaqin Sharq, Janubi-Sharqiy Osiyo va Turkiya bozorlaridan yangi sarmoya oqimlarini jalb qilish mumkin. Uchinchidan, islom moliyasi inqirozga chidamliligi yuqori bo'lib, real sektor bilan chambarchas bog'langanligi sababli uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi holatda O'zbekiston tijorat banklari tizimida islom moliyasini joriy etishning eng real va samarali yo'li "islom derazalari" (Islamic windows) modelidir. Bu modelda mavjud tijorat banklari o'z ichida alohida bo'linma tashkil etib, shariat tamoyillariga muvofiq moliyaviy xizmatlarni taklif qiladi. Ushbu yondashuvning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- katta kapital talab qilmaydi (alohida bank ochishdan 4–7 baravar arzon)
- mavjud filiallar tarmog'idan foydalanish imkoni
- mijozlar bazasini tez jalb qilish
- regulyator nazorat ostida bosqichma-bosqich rivojlanish

Ammo bu modelning muvaffaqiyati bir qancha muhim shartlarga bog'liq.

Birinchidan, mustahkam huquqiy-institutsional asos zarur. 2024–2025 yillarda Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan qonun loyihalari va Markaziy bankning tegishli me'yoriy hujjatlari (masalan, "Islom moliyaviy xizmatlari to'g'risida"gi nizom) hali to'liq yakunlanmagan. Soliq

neytralligi (foizsiz operatsiyalar soliq yukini oshirmasligi), mulk huquqining himoyasi, shartnoma turlari va ijro etish mexanizmlari bo'yicha aniq qoidalarni qabul qilish talab etiladi.

Ikkinchi muhim jihat – mustaqil va malakali Shariat kengashi tizimini shakllantirish. O'zbekiston uchun eng samarali yechim Markaziy bank huzurida doimiy faoliyat yurituvchi milliy Shariat maslahat kengashini tashkil etish bo'lib, unda mahalliy va xalqaro nufuzli shariat olimlari ishtirok etishi lozim. Bu kengash barcha islom derazalari uchun umumiy standartlarni belgilaydi va mahsulotlarning shariatga muvofiqligini tasdiqlaydi.

Uchinchi yo'nalish – kadrlar tayyorlash. Hozirgi kunda mamlakatda shariat asosidagi moliyaviy mahsulotlarni loyihalashtirish, baholash va monitoring qila oladigan mutaxassislar soni juda kam. Shu sababli quyidagi choralarni amalga oshirish zarur:

- Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va boshqa yetakchi OTMlarda "Islom moliyasi va bank ishi" mutaxassisligini ochish

- AAOIFI, CIMA va IsDB tomonidan sertifikatlangan xalqaro dasturlarni mahalliy bank xodimlari uchun majburiy o'tkazish

- 3–5 yil ichida kamida 400–500 nafar yuqori malakali mutaxassis tayyorlash

To'rtinchi muhim omil – mijozlar bazasini shakllantirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish. Aholining katta qismi islom moliyasi mahsulotlari (murabaha, mushoraka, mudoraba, istisno', ijara) mexanizmlari haqida yetarli tasavvurga ega emas. Shu bois ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va banklarning o'z reklama kampaniyalari orqali tizimli tushuntirish ishlari olib borilishi kerak.

Xalqaro tajribaga nazar tashlasak, eng muvaffaqiyatli misollar quyidagilar:

- Malayziya: 1983-yilda birinchi islom banki ochilgandan so'ng 1993-yildan barcha tijorat banklarida islom derazalariga ruxsat berildi. Bugungi kunda islom moliyasi aktivlari umumiy bank aktivlarining 40% dan ortig'ini tashkil qiladi.

- Indoneziya: aholining 87% musulmon bo'lishiga qaramay, 2008-yilgacha sekin rivojlangan, ammo keyinchalik maxsus qonun va Shariat kengashi tashkil etilgandan so'ng 2010–2024 yillarda 12 baravar o'sish qayd etildi.

- Qozog'iston: 2020-yildan beri "islom derazalari" modelini joriy etib, 2025-yilga kelib 3 ta yirik bankda faoliyat yuritmoqda.

O'zbekiston uchun eng real istiqbol 2026–2030 yillar oralig'ida quyidagi bosqichlarni ko'zda tutadi:

- 2026–2027 yillar: huquqiy baza to'liq shakllantiriladi, milliy Shariat kengashi tuziladi, 2–3 ta yirik tijorat bankida islom derazalari ochiladi

- 2028–2029 yillar: islom moliyasi mahsulotlari assortimenti kengaytiriladi (sukuk, korporativ murabaha, uy-joy moliyalashtirish, kichik biznes uchun mushoraka)

- 2030-yilga borib: kamida 4–5 ta bankda islom moliyasi segmenti faol ishlaydi, umumiy bozor ulushi 8–12% ga yetadi

Natijada islom moliyasining samarali joriy etilishi O'zbekiston uchun quyidagi ijobiy natijalarni berishi mumkin:

- moliyaviy inklyuzivlik darajasining sezilarli oshishi

- Yaqin Sharq va Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlaridan qo'shimcha 1,5–3 milliard dollarlik yillik investitsiya oqimi

- real sektor (ayniqsa, qishloq xo'jaligi, qurilish, kichik va o'rta biznes) uchun arzonroq va uzoq muddatli moliyalashtirish imkoniyatlari

- mamlakatning Markaziy Osiyodagi islom moliyasi markazi sifatidagi obro'sining oshishi

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston tijorat banklari tizimida islom moliyasini rivojlantirish uchun hozirgi bosqichda eng samarali strategiya "islom derazalari" modelini bosqichma-bosqich joriy etish, mustahkam huquqiy asos yaratish, malakali kadrlar tayyorlash va aholining moliyaviy savodxonligini oshirishdan iborat. Ushbu yo'nalishda qat'iy va muvofiqlashtirilgan harakatlar 2030-yilga borib O'zbekistonni nafaqat mintaqaviy, balki global islom moliyasi bozorida muhim ishtirokchiga aylantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldosheva Iroda. O'ZBEKISTONDA ISLOM BANKLARINI TASHKIL ETISH ZARURIYATI VA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI. <https://interfinance.tsue.uz/wp-content/uploads/2023/06/Tillayev-Yoldosheva.pdf>
2. Islom moliyasi haqida nimalarni bilamiz? <https://www.gazeta.uz/oz/2022/10/17/islamic-finance>
3. O'zbekistonda islomiy banklar uchun litsenziyalash joriy etiladi. <https://kun.uz/95881881>
4. O'zbekistonda islom moliyasi va bankini joriy etish masalasi ko'rib chiqildi. <https://daryo.uz/2022/02/20/ozbekistonda-islom-moliyasi-va-bankini-joriy-etish-masalasi-korib-chiqildi>
5. Laying the Foundations for Islamic Finance in Uzbekistan: Strategy, Regulation and Ecosystem Building. <https://www.islamicfinancenews.com/laying-the-foundations-for-islamic-finance-in-uzbekistan-strategy-regulation-and-ecosystem-building.html>